

AVSTRALIJA – ODMAKNJENI OUTBACK**Tomaž Podobnikar**

UDK 913(94)

AVSTRALIJA – ODMAKNJENI OUTBACK**Tomaž Podobnikar**, Prostorsko informacijska enota ZRC SAZU, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenija

Avstraliji, ki glede na Evropo leži spodaj, torej na drugi strani zemeljske oble, pravimo v angleščini kar »down under« oziroma »tam doli«. Če zapustimo poseljene in rodovitne vzhodne avstralske obale, se znajdemo v pustem osrčju Avstralije, znanem tudi po slikovitem izrazu »outback« ali »bogu za hrbtom«. Puščavska, z redkim grmovjem poraščena pokrajina podnevi žari v rdečkastih otenkih, ponoči pa jo blede osvetli markantno ozvezdje Južni križ.

Ker v Geografskem obzorniku še nismo pisali o odmaknjeni celini, navrzimo nekaj splošnih podatkov o Avstraliji. Avstralija (lat. *australis* južni) je s površino približno 7.682.300 km² najmanjša celina, če ne največji otok na svetu. Razteza se med 10° in 44° južne geografske širine ter 112° in 154° vzhodne geografske dolžine. V smeri vzhod–zahod meri ka-

UDC 913(94)

AUSTRALIA – OUTBACK**Tomaž Podobnikar**, Prostorsko informacijska enota ZRC SAZU, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenia

Australia is almost an antipode to Europe on the Earth globe. Therefore, for the Europeans, it is simply located »down under«. Westwards from the inhabited, fertile eastern Australian coasts, there lies the sparsely settled, flat arid inland region of Australia, named Outback. This desert landscape where bushes grow only sporadically, glows in numerous red hues in daytime, while in nighttime, it is only feebly illuminated by the stars of the Southern Cross.

kih 4000 km, v smeri sever–jug pa približno 3200 km. Obkrožajo jo morja, severno so otoki Papue Nove Gvineje in Indonezija, na vzhodu in zahodu pa Indijski ter Tihi ocean. Celina je najbolj sušna in najravnjša na Zemlji, z 18,5 milijoni prebivalcev pa najredkeje poseljena (nekaj več kot 2 prebivalca na km²), če odštejemo Antarktiko.

Slika 1: King's Canyon, spektakularna soteska z do 200 m visokimi prepadnimi stenami. V staro, močno zaobljeno gorovje George Gill se ostro zarezuje soteska z občasnim vodotokom. (Foto: T. Podobnikar.)

Slika 2: Simpson's Gap, aboriginsko Rungtjirpa. Suha kremenčeva soteska v Zahodnem MacDonellovem gorovju kaže na vztrajnost in moč narave. V naplavljeni strugi hudournika se začeneja avenija trdoživih rečnih evkaliptov. Ta drevesa, ki jim pravijo tudi »gum tree«, se ob suši hranijo z vodo, shranjeno v »gumijastih« listih. (Foto: T. Podobnikar.)

Najstarejši avstralski prebivalci so Aborigini, ki naj bi bili potomci prvih prazgodovinskih naseljenecv z jugovzhodne Azije. Prvi Evropejci so se pojavili v Avstraliji v 16. stoletju. Najprej so jo raziskovali Nizozemci, potem Portugalci in nato Angleži, ki so ustanovili prvo kolonijo. Danes je Avstralija s šestimi državami in dvema ozemljema zvezna parlamentarna država in ustavna monarhija v Commonwealthu z britansko kraljico na čelu, ki jo zastopa generalni guverner. Predvidoma bo leta 2001 postala republika.

Avstralijo lahko razdelimo na tri velike naravne pokrajinske enote (7):

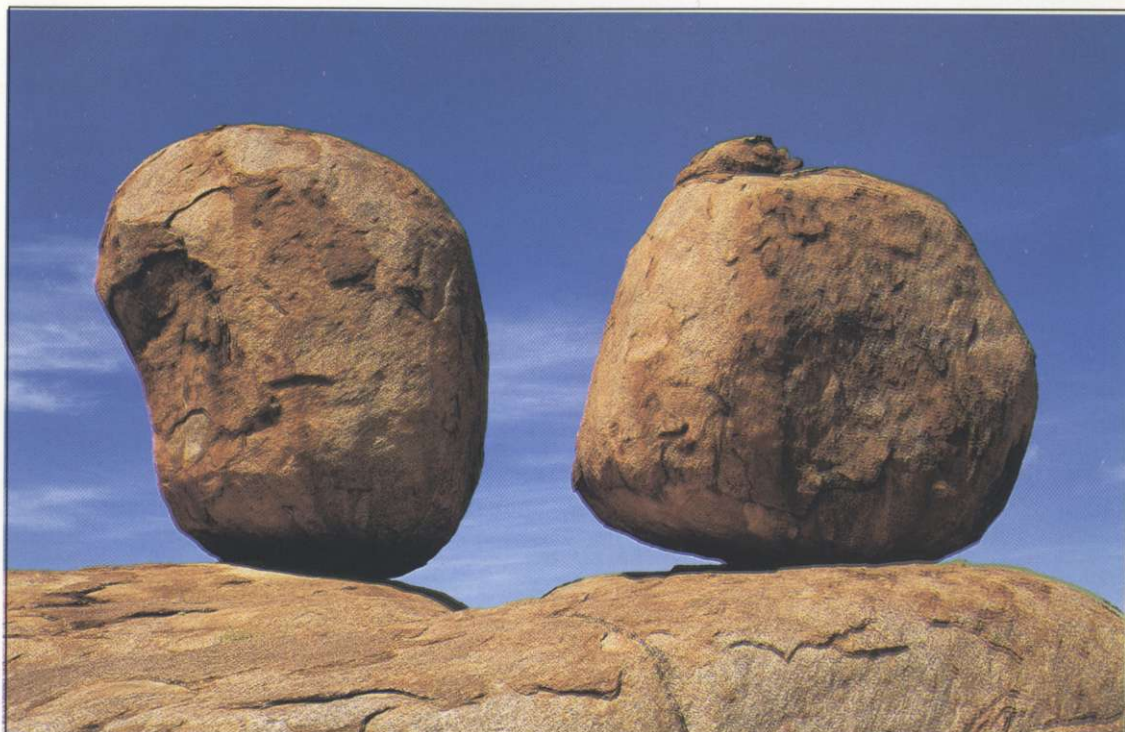
- zahodna planota, ki jo sestavljajo od 200 od 800 m visoke puščavske ravnice in osamela planotasta gorovja,
- osrednje nižavje z jezerom Eyre (–12 m n. v.) ter nižavje ob rekah Murray in Darling ter
- vzhodno višavje z najvišjim avstralskim vrhom Mt. Kosciusko (2230 m).

Kar 60 % površine celine nima odtoka v morje (8). Na severnem delu Avstralije prevladuje vroče trop-

sko podnebje z deževnim monsonom med novembrom in marcem ter sušnim obdobjem s celoletno količino padavin od 750 do 1500 mm. Na jugozahodu je podnebje sredozemsko z 900 mm padavin, na jugovzhodu zmerno toplo, drugje pa večinoma puščavsko s 100 do 250 mm letnih padavin.

Avstralijo poseljuje izredna mešanica flore in favne. Njeno nevsakdanje rastlinstvo so evkalipti, ki jih najdemo skoraj povsod po celine, največ na severu in jugu celine. Znanih je kakih 700 teh drevesnih vrst. Obalni evkaliptovi gozdovi proti notranjosti celine prehajajo v savane in grmičasto stepo, *scrub* ter v polpuščave in puščave, ki obsegajo osrednji in zahodni del Avstralije. Tipično avstralske rastline so tudi čudovite avstralske akacije, banksije ter velikanske prastare praprotnice, za katere so do nedavnega mislili, da so že zdavnaj izumrle.

Za ostali del sveta so še bolj opazne neverjetne endemične živalske vrste kot kenguru, koala, kljunaš, kljunati ježek, oposum, vombat, dingo, smejoči šakal, pič tekač emu, ter mnogo najrazličnejših papig in kakadujev. Tod živijo strupeni pajki in kače ter ne-

Slika 3: Devil's marbles ali vražje frnikole so jajcem podobne gigantske granitne klade, naključno razmetane po Outbacku, 100 km južno od Tennant Creeka. Nastale so z erodiranjem navpičnih in vodoravnih razpok prvotne skalne gmote. Po aboriginski mitologiji naj bi ta »jajca« znesla mavrična kača. (Foto: T. Podobnikar.)

varna roparja, slanovodni in sladkovodni krokodil. V avstralskem živalskem svetu so vodilno vlogo prevzeli vrečarji, ki so po naravi zelo dobro prilagojeni življenjskim razmeram na sušni celini. Vrečarji so domnevno že pred 100 milijoni let živeli v Severni Ameriki in se od tam najverjetneje razširili v Južno Ameriko ter Avstralijo, ko sta bili ti dve še del velike južne celine Gondvane. Prvotni sesalci so kasneje prodrli do vseh gondvanskih celin, med njimi pa le redki do Avstralije, ki se je že zgodaj ločila od prakontinenta. Kopenski most z Azijo se je že pred nekako 50 milijoni let pogreznil v morje, s tem pa se višji sesalci, ki so se razvili v Aziji, niso mogli razširiti na Avstralijo (9).

Omeniti velja, da so Evropejci z naseljevanjem Avstralije močno spremenili naravno ravnotežje. Ogrozili in iztrebili so marsikatero živalsko in rastlinsko vrsto. K temu je posredno zelo pripomogla naselitev živali, ki so jih pripeljali s seboj. Zajci, v Avstraliji brez pravih naravnih sovražnikov, so na primer opustošili pašnike, mačke in lisice so iztrebile mnogo avstralskih vrečarjev, vzreja ovac, ki jih je več kot ljudi, pa je prav tako spremenila okolje.

Večji del avstralskih ovac najdemo v »outbacku«, ki obsega večji, južni del Severnega ozemlja in del Zahodne Avstralije. Živinorejske farme so ogromne, nekatere celo večje od površine Slovenije. Pokrajina je geološko zelo stara (predkambrijske kamene do 3,7 milijard let) in erodirana. Večinoma ravnopovršje prekinjajo nagrbčena, razmeroma nizka rjavordeča gorovja, ki jih sekajo globoke soteske. Te občasno dolbejo nestalni vodotoki, suhi med sušami in prenapolnjeni med deževnimi obdobji. Erozijska je v teh gorovjih razkrila velika nahajališča zlata, urana, diamantov, železa, cinka, boksita ter nafte.

Podnebje outbacka je puščavsko s poletnimi temperaturami prek 45 °C in zimskimi, ki se včasih spustijo celo pod ničlo. Sušo lahko kadarkoli prekinjejo redke nevihte. Predstavo o pravem podnebnju osrednjega dela Avstralije močno popačijo na večini kart vrisane precej velike modre lise, ki naj bi predstavljale jezera. V resnici so to suha slana jezera ali polja s tanko plastjo soli na površini, ki se z vodo napolnijo le, ko kakšen tropski ciklon zablodi v notranost dežele. Ti cikloni so lahko tako siloviti, da

napolnijo jezera z vodo tudi za nekaj let (3). Poleg silovitih viharjev in poplav lahko doživimo, vendar težko preživimo, nekajletna sušna obdobja brez ene same kapljice dežja ter izredno visoke temperature. Podnebje prehaja na severu outbacka brez pravega subtropskega pasu v tropskega z vedno vročim in izredno suhim obdobjem med aprilom in septembrom ter z visoko vlago, nevihtami in tropskimi cikloni med oktobrom in marcem.

Outback je tudi dežela Aboriginov in grmovja. Presenetljivo je, da v suhem outbacku, kjer se večina drugih dreves posuši, uspevajo tudi evkalipti, na videz nežna, občutljiva in navadno tudi precej visoka drevesa. Evkaliptom, ki jim pravijo Avstralci *gum tree*, uspevajo v outbacku predvsem v strugah občasnih vodotokov. Njihovi debeli, »gumijasti« listi zadržujejo vodo pred izhlapevanjem, korenine pa segajo globoko v zemljo. Nekateri biologi menijo, da je skrivnost njihove odpornosti v mehki, svetleči skorji, ki odbija vročino tudi ob požarih, tako da jih večja drevesa navadno preživijo (7). Pogosto se zgodi, da les zgori, lubje odmrlih dreves pa ostane. Avstralsko pokrajino namreč pogosto pustošijo požari,

ki pa celo omogočajo razmnoževanje nekaterih vrst evkaliptov.

Severno ozemlje in njegov outback nimata formalno definiranih meja, kljub temu pa je proti državi Queensland in Južna Avstralija ograjen z 2 m visoko in skoraj 10.000 km dolgo najdaljšo ograjo na svetu, ki ščiti prirajo ovac teh dveh držav proti dingom (1). Zaradi majhne populacije in občutljivega gospodarstva Severno ozemlje ni opredeljeno kot država. Danes tu živi le 1 % vsega avstralskega prebivalstva. Aborigini predstavljajo 22 % prebivalstva Severnega ozemlja. Največji mesti sta Darwin (blizu 80.000 preb.) na tropskem severu, imenovanem *top end*, in Alice Springs (24.000 preb.), srce outbacka, ki leži v arteški kotlini, tako da mu vode ne primanjkuje.

Do nedavnega je bila najpomembnejši nacionalni izvozni artikel volna. Tradicionalna trgovina z volno je še vedno velik posel predvsem v outbacku, strižci ovac pa najbolj cenjeni fizični delavci v Avstraliji. Cenjeni so bili tudi sloveči gonjači kavboji, ki so do šestdesetih let tega stoletja vodili živino na trg ali do železnice. Danes nadaljujejo njihovo dediščino

Slika 4: Dingo (*canis familiaris dingo*) je divji pes. V Avstralijo je prišel iz Azije pred kakimi 6000 leti. Pri Aboriginih živi tudi udomačen, vendar raje tuli kot laja, mladiče pa povrže le enkrat letno. (Foto: T. Podobnikar.)

Slika 5: Mutitjulu na vznožju Uluruja, rdeče skale. Eden izmed petroglifov – prazgodovinskih slik na kamnu. Del slike predstavljajo značilni koncentrični krogi. Večina takšnih slikarjev ima religiozni pomen. Izdelali so jih v tradicionalnem slogu, ali pa kakor so jih videli v sanjah. Uporabljali so naravne barve, kot sta rumena in rdeče-okrasta ali ogljena, zmešana z vodo ali sokom orhideje. (Foto: T. Podobnikar.)

vozniki cestnih vlakov, imenovanih *Road Train*, največjih cestnih vozil na svetu. To so prave cestne pošasti, sestavljene iz mamutskega tovornjaka, ki vleče do štiri prikolice. Taki tovorni vlaki na do 62 kolesih so do 53 m dolgi in prevažajo do 150 glav govedi ali 600 ovac. Seveda pa cestni vlaki tudi oskrbujejo prebivalce z vsem potrebnim (10). Avstralija je torej dežela tovornjakov, avtobusov in avtomobilov. Najpočasnejši motorizirani način potovanja po Avstraliji je z vlakom, ki pripelje na Severno ozemlje le z juga, do Alice Springsa.

Na Severnem ozemlju je na račun neučinkovite gradnje avstralskih železnic že leta 1877, ko so nameravali zgraditi železniško progo med Adelaido na jugu in Darwinom na severu celine, začela nastajati slovita legenda o vlaklu Ghanu. Prek 50 let je trajalo, da so zgradili železnico do polovice, Alice Springsa. Danes, več kot 100 let kasneje, še vedno premišlujejo o dograditvi zadnjih 1500 km proge do Darwina. Osnovna napaka pri gradnji železnice je bila, da so jo, nehote, zgradili prek poplavnega ob-

močja. Gradili so namreč v dolgem sušnem obdobju, po dograditvi pa je progo poplavljal vsakih nekaj let ter, in kar je še huje, vedno znova tudi odplavilo! Avanturistično potovanje so konstruktorji popestrili še tako, da je bila proga v prvem delu poti širokotirna, nato ozkotirna, nakar so potniki zadnji del poti do Alice Springsa presedli na »kamelji vlak«! Kamele so vodili Afganistanci, po katerih je Ghan tudi dobil ime. Hitrost vlaka po slabi progi ni preseгла 30 km/h, potovanje pa so nekoliko olajšali leta 1929, ko so železno cesto podaljšali do Alice Springsa. Šele leta 1980 so kopico napak in problemov končno odpravili z dograditvijo proge po novi, vzhodnejši trasi (6).

Na oddaljenih kmetijah redko poseljenega Severnega ozemlja so Avstralci s svetom povezani le na nekaj načinov: Pri premagovanju ogromnih razdalj velja omeniti leteče zdravnike, *Flying Doctor*, ki z letali ob klicu SOS pridejo tudi do najbolj oddaljenih krajev. Tudi pošto dostavljajo in pobirajo na oddaljenih farmah kar s poštnimi letali. V Alice Springsu imajo od

leta 1950 šolo prek radia, *School of the Air*, ki med šolskim letom deluje od ponedeljka do petka med 9. in 12. uro. Najmlajši otroci, ki živijo na več sto kilometrov oddaljenih farmah, spremljajo pouk kar doma. Z učiteljem jih povezuje oddajno-sprejemni sistem, le enkrat v letu pa se z njim tudi srečajo.

Danes uživajo podobne ugodnosti kot priseljenici iz Evrope tudi praprebivalci Avstralije, **Aborigini**. Ob prihodu Evropejcev pa ni bilo tako. Ko so leta 1788 Angleži ustanovili prvo kazensko kolonijo, jih je v Avstraliji živelo prek 300.000. Evropejci so se v notranjosti Avstralije prvič srečali z Aborigini leta 1825, ko so raziskovali ta ne preveč gostoljuben del celine. Kasneje so si predvsem zaradi pridelovanja volne prilastili zemljo, primerno za pašnike, in s tem povzročili konfrontacijo z Aborigini. Začelo se je kruto iztrebljanje neoboroženih staroselcev, ubijali so jih kot živali, jih okuževali z nevarnimi evropskimi boleznimi, omamljali z alkoholom, brutalno izkoriščali ter onemogočali enakopravnost. V 150 letih po prihodu v Avstralijo so jih zdesetkali na kakih 40.000.

Usoda Aboriginov se je v Avstraliji zanesljivo začela obračati njim v prid med 2. svetovno vojno. Po

časi so si izborili določene pravice, od volilne do ukinitve posebnega dovoljenja za delo itd. Danes so formalno enakopravni avstralski državljani in imajo od leta 1973 svoj parlament. Avstralska vlada jim postopoma vrača njihovo prvotno zemljo, največ na Severnem ozemlju. Do leta 1983 so imeli v posesti 28 % ozemlja tega območja, pridobivajo pa še nadaljnjih 19 %. Število Aboriginov spet narašča in jih je trenutno prek 200.000, do konca stoletja pa naj bi jih živelo kakih 300.000. Predstavljajo le 1,5 % vsega avstralskega prebivalstva. Danes jih večina živi v revnih mestnih četrtih in na lastni zemlji, preživlja jo pa se z državnimi podporami (8).

Aboriginska družba je najdlje neprekinjeno trajajoča kultura na svetu z začetkom med zadnjo ledeno dobo pred kakimi 40.000 leti ali celo prej (2). Prišleki iz Azije so domnevno pristali s čolni iz lubja na severu Avstralije in s seboj pripeljali pse, prednike dingov. Aborigini je skupno ime za plemena avstralskih domačinov – avstraloidov. So temne polti, srednje visoki, s širokimi nosovi, precej poraščeni, s skodranimi, valovitimi lasmi in z razmeroma kratkimi udi (5). Govorijo prek 500 jezikov, ki spadajo

Slika 6: Uluru ali Ayersova skala je gigantski monolit, ki se dviga 340 m iznad ravne pokrajine. Skala, ki je mitološko izredno pomembna za aboriginsko pleme Anangu, se ob sončnem vzhodu ali zahodu obarva v živo rdečo barvo. (Foto: T. Podobnikar.)

v 30 skupin. Eno izmed teh skupin jezikov, Pama-Nyungan, uporablja prek 80 % vseh Aboriginov (1). Danes učijo otroke formalno le 30 jezikov. V severnem delu Avstralije precej uporabljajo novejši jezik kriol, ki vsebuje precej angleških izrazov s slovnico in izgovorjavo na aboriginski način.

Aborigini živijo v polnomadskih lovsko-nabiralniških skupnostih. Pri lovu sta jim pomagala premišljeno izdelan bumerang in lučalo *woomera* (7). Ekološko so zelo osveščeni in imajo izredno spretnost za preživetje v nemogočih razmerah negostoljubne dežele. Vedno so živeli v popolnem stiku z naravo in prepričanju, da zemlja ne more biti lastnina. Spali so pod milim nebom ali si naredili preprosta zaklonišča iz rastlinja. Ogenj za gretje so si naredili z drgnjenjem palic, ali pa se enostavno zvlili v klobčič drug z drugim, včasih celo z napol udomačenimi psi, sorodniki dinga. Danes, ko večinoma živijo v hišah, vsaj poleti najraje spijo zunaj. Navadno hodijo bos, tako da imajo na podplatih debelo kožo.

Aborigini imajo dodelan smisel za glasbeno in likovno umetnost. Aboriginski umetniki so v zadnjem desetletju raziskovali poti, kako zaščititi in obuditi njihove nekdanje, precej zatrte vrednote in jih deliti s širšo skupnostjo. V delu outbacka igrajo na spiritualno glasbilo *didjeridu*, ki predstavlja mavrično kačo, ter rišejo po skalah in lubju. Njihove najstarejše v kamen vklesane slikarije so stare vsaj 30.000 let. Izdelujejo jih v tradicionalnem slogu ali tako, kot so jih videli v sanjah. *Tjukurpa* ali sanjski čas je zapletena verska filozofija, sistem mišljenja in dediščina, ki so jo zapustili njihovi predniki. Definira, kaj je naravno, kaj je resnično in kaj je pravično ter odgovarja na vprašanja obstoja in smisla življenja. Sanjski čas, v katerega ljudje zdrsnejo, kadar zaspijo, predstavlja duhovni svet, zemljo in vse, kar živi na njej. Tisto, kar se jim dogaja v spanju, ima težo nekakšne resničnosti.

V sanjski čas spada tudi verovanje domačinov glede nastanka **monolita Uluruja ali Ayersove skale**. Aborigini pripovedujejo, da se je na začetku časa sveta mavrična kača prebudila iz dolgega spanja globoko pod zemljo. Ko se je hotela vzravnavati, ji je bila v napoto velika skala. Mavrična kača jo je dvignila na površje in tako je nastal Uluru.

V resnici je skala geološka posebnost, sestavljena iz granitnega peščenjaka, domnevno je največji monolit na svetu, star 600 milijonov let. Danes ne najdemo nobene prepričljive razlage, kako je ta osamljena skala prispela ali nastala v središču Avstralije,

še posebej zaradi njene izjemne oblike in zgradbe. Goli monolit je na erozijo izredno odporen, zaradi ovalne oblike pa se ga prst ne more oprijeti. Uluru je 867 m visok vrh, ki je 340 m dvignjen nad okoliško, od erozije zravnano rahlo valovito ravnico. Znanstveniki predvidevajo, da leži kar dve tretjini monolita, ki meri v obsegu 9 km, pod zemljo. V skali je polno majhnih votlin, prijetno hladnih v opoldanski vročini. Prek dneva se njegova barva spreminja od rožnate opoldne do živordeče ob sončnem zahodu. Angleško ime je skala dobila po nekdanjem premierju Južne Avstralije, Henryju Ayersu.

V bližini, 32 km od Uluruja, leži skupina več kot 30 monolitov. Aboriginsko ime je Kata Tjuta, kar pomeni »veliko glav«, po kraljici Olgi iz Württemberga pa jih imenujejo tudi Olgas. Monoliti ležijo v 460 m visoki ravnici z najvišjim vrhom 1069 m.

Ayersova skala in Olgas spadata v narodni park Uluru, ki je bil ustanovljen leta 1958 in leži v outbacku, na robu Velike Viktorijine puščave, 450 km jugozahodno od Alice Springsa (4). Od leta 1985 pripada območje Aboriginom, avstralska vlada pa ga ima v najemu za 99 let. Okolici Uluruja pravijo tudi avstralsko rdeče središče ali suho središče, saj dajejo železovi oksidi tudi okoliškim ravniciam zarjavelo rdečkasto barvo.

1. *Australia, Library of Nations. Time-life books, 1987. Alexandria, Virginia.*
2. *Avstralija. The CIA World Fact Book 1995, Washington (prek interneta).*
3. *Arden, H. 1991: Journey into Dreamtime, National Geographic, 179/1. Washington D. C.*
4. *Encyclopedia Britannica 1996. Chicago (prek interneta).*
5. *Ferfila, B., 1995: Indonezija, Avstralija in Nova Zelandija. Svet na dlani, 2. knjiga, Didakta. Radovljica.*
6. *Finlay, H., Armstrong, M., Coxall, M., Murray, J., Williams, J. 1994: Australia – travel survival kit. Lonely Planet Publications.*
7. *Jugovzhodna Azija, Avstralija, Oceanija, Antarktika. Dežele in ljudje, Mladinska knjiga, 1994. Ljubljana.*
8. *Natek, K., Perko, D., Žalik Huzjan, M.: Države sveta 1993. Ljubljana.*
9. *Parker Morris, B. 1969: Zakladnica narave. Mladinska knjiga. Ljubljana.*
10. *S cestnim vlakom čez Avstralijo. Nedelo, 15, 18.2.1996. Ljubljana.*